

LAW AND INTERNATIONAL LAW

UDC 343.1

Лейба Олена Анатоліївна

кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального процесу,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна

**АРЕШТ МАЙНА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ:
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

***Анотація.** Статтю присвячено порівняльному дослідженню інституту накладення арешту на майно в Україні та у європейських країнах. Розкривається зміст арешту майна у кримінальному процесі за законодавством України як заходу забезпечення кримінального провадження. Проведено аналіз особливостей накладення арешту на майно у таких європейських країнах як Велика Британія і Німеччина. У порівняльному аспекті досліджується процедура та способи накладення арешту, які встановлюють гарантії захисту особи від імовірних зловживань.*

***Ключові слова:** арешт майна, накладення арешту на майно, кримінальне провадження, європейське процесуальне право.*

Як один із заходів забезпечення кримінального провадження Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) у розділі другому визначає арешт майна. Дійсно, сьогодні практика конфіскації майна доволі поширена у кримінальних провадженнях. Однак варто зазначити, що від часу дії Кримінального кодексу України правовий інститут арешту майна зазнавав численних змін та доповнень через практичні проблеми його правозастосування. Втім, деякі дефекти правового регулювання у цій галузі мають місце й досі, що спонукає до подальшого вивчення означеного правового інституту. У цьому контексті вважаємо за доцільне провести порівняльне

дослідження інституту накладення арешту на майно в Україні та у таких європейських країнах, як Велика Британія і Німеччина.

Насамперед варто нагадати, що таке арешт майна у кримінальному процесі за законодавством України. Так, згідно з п. 7 ч. 2 ст. 131 і ч. 1 ст. 170 КПК України [1] арешт майна є заходом забезпечення кримінального провадження. Він полягає у тимчасовому, до скасування у встановленому цим Кодексом порядку, позбавленні за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно: 1) є доказом злочину; 2) підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб або конфіскації у юридичної особи, а також 3) для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна.

Але насамперед зазначимо, що європейське процесуальне право не передбачає такого заходу забезпечення кримінального провадження як «класичний» інститут конфіскації майна, який встановлено Кримінальним процесуальним кодексом України.

Так, кримінальне процесуальне законодавство Великої Британії не містить правового інституту накладення арешту на майно, натомість застосовуються поняття «заборона на розпорядження активами» та «судова заборона», які деталізовані в законах та інструкціях Сполученого Королівства, серед яких: Закон про доходи, отримані злочинним шляхом (Proceeds of Crime Act, 2002), Закон про злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів (Drug Trafficking Offences Act, 1986), Закон про кримінальне судочинство (Criminal Justice Act, 1988), Інструкції Королівської служби кримінального переслідування (Guidance by the Crown Prosecution Service). При цьому важливо акцентувати, що у Великій Британії доволі широко застосовуються прецеденти, що містять деталізацію законодавчих норм про накладення арешту на майно.

Судова заборона на розпорядження активами являє собою встановлення тимчасової заборони на розпорядження (шляхом відчуження, знищення тощо) та використання майна, а також у необхідних випадках – на його вилучення та передачу на зберігання. У британському кримінальному процесі арешт майна покликаний забезпечити його збереженість до виконання судового рішення в частині конфіскації [2, с. 69-70].

Необхідно звернути увагу й на те, що арешт майна згідно з п. 4 ч. 2 ст. 170 КПК України допускається з метою відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов). У Великій Британії при винесенні судового наказу про компенсацію арешт майна не застосовується. У таких випадках єдиним доступним заходом забезпечення є ордер (наказ) про відрахування з доходу засудженого [2, с. 71].

Процесуальне законодавство Великої Британії визначає органи, уповноважені подавати клопотання про накладення арешту на майно, а саме: обвинувач Королівської служби кримінального переслідування або ж акредитований слідчий по боротьбі з економічними злочинами за розсудом суду. Останній являє собою особу, яка отримала акредитацію від Національного агентства з боротьби зі злочинністю і є співробітником одного з економічних підрозділів поліції [3]. Винесення заборони на розпорядження активами є можливим в будь-який момент після початку розслідування, головне, щоб клопотання про накладення арешту на майно було достатньою мірою обґрунтованим.

Цікавим у порівняльному аспекті є питання щодо визначення майна, на яке може бути накладено арешт, у Великій Британії та Україні. В українському законодавстві визначено перелік майна, на яке може бути накладено арешт та не містить ніяких обмежень. При цьому законодавство Великої Британії встановлює як майно, на яке може бути накладено арешт, так і «захищене» від арешту майно. Так, арешт може бути накладено на власність, яка включає в себе гроші, рухоме та нерухоме майно, вимоги майнового характеру та інші

нематеріальні активи. Не може бути накладено арешт на інструменти, які необхідні для здійснення трудової діяльності, а також одяг, дитячі речі, постільну білизну, меблі, предмети домашнього вжитку, необхідні для задоволення основних побутових потреб [3, с. 76].

Накладення арешту на майно за законодавством Великої Британії може здійснюватися у повному або ж у обмеженому вигляді. У повному обсязі арешт майна, що належить особі, застосовується у разі, коли сторона обвинувачення стверджує, що особа веде злочинний спосіб життя та отримує доходи від злочинної діяльності (ст. 76 Закону про доходи, отримані злочинним шляхом) [4], а також якщо отриманий злочинним шляхом дохід у сумі перевищує загальну вартість усього майна, що належить особі. В обмеженому вигляді накладення арешту застосовується, коли мова йде про одиничний злочин, після вчинення якого особа отримала дохід, загальна вартість якого менша або ж дорівнює загальній вартості майна злочинця.

У кримінальному процесуальному законодавстві Німеччини процедура накладення арешту на майно є доволі деталізованою. Так, КПК ФРН в абз. 2 §111b встановлює, що якщо існують підстави для припущення, що виконані передумови конфіскації грошової суми замість того, що було набуто злочинним шляхом, чи вилучення грошової суми замість предметів і засобів вчинення діяння, для їх процесуального забезпечення може бути призначений арешт, що накладається на предмети відповідно до § 111d [5, с. 181].

Положеннями абз. 1 § 111d визначено підстави накладення арешту на майно, а саме: задля конфіскації грошової суми замість того, що було набуто злочинним шляхом, або вилучення грошової суми замість предметів та засобів вчинення діяння, забезпечення грошового штрафу або можливих судових витрат. Останні дві підстави накладення арешту на майно можуть бути лише в тих випадках, коли стосовно обвинуваченого винесено вирок із призначенням покарання. З метою забезпечення витрат, пов'язаних із виконанням вироку, а також незначних грошових сум арешт майна не застосовується.

Звертає на себе увагу той факт, що відповідно до положень абз. 3 § 111d, якщо накладення арешту на майно пов'язане із грошовим штрафом або можливими судовими витратами, то його виконання за клопотанням обвинуваченого має бути скасоване за умови, що останній потребує арештованого майна для оплати свого захисту або для утримання себе чи своєї сім'ї [6, с. 147].

Постанову про арешт майна відповідно до абз. 1 § 111e уповноважений приймати суд, а у невідкладних випадках – прокуратура, при цьому вона протягом тижня має подати клопотання до суду про затвердження постанови (абз. 2 § 111e). Важливим є той факт, що кримінальний процесуальний кодекс ФРН встановлює певну гарантію захисту особи від імовірних зловживань з боку прокуратури, передбачивши у абз. 2 § 111e право особи, щодо якої спрямований захід, звернутися з клопотанням про прийняття судового рішення.

Про накладення арешту на майно згідно з абз. 3 § 111e КПК ФРН негайно має бути повідомлено прокуратурою потерпілому. Окрім того, абз. 4 § 111e КПК ФРН регламентується можливість разового повідомлення про арешт майна в електронному федеральному виданні у разі, якщо є підстави вважати, що і в інших потерпілих є претензії щодо відшкодування збитків. Дані про особу може бути оприлюднено лише в тому випадку, коли це необхідно для забезпечення можливості доступу потерпілого до майна, що взяте на збереження, з метою реалізації своїх претензій. По закінченні застосування заходів забезпечення позову прокуратура розпоряджається про вилучення повідомлення з електронного федерального видання [7, с. 148].

У § 111i КПК ФРН зазначено, що суд може розпорядитися про те, щоб арешт майна (§ 111d) був чинним на строк не більше 3 місяців, якщо провадження відповідно до § 430 (відмова від конфіскації) та § 442 (конфіскація, знищення та приведення у стан непридатності незаконно набутого майна) обмежується іншими правовими наслідками і негайне його припинення спричинить суттєві витрати для потерпілого [8, с. 168-169]. Окремо звернемо

увагу також на положення абз. 1 § 1111, відповідно до яких майно, на яке було накладено арешт, може бути продане до набрання вищою законною силою, якщо існує загроза його псування або суттєвого зниження вартості, а також, якщо його зберігання, догляд за ним або утримання пов'язано з неспівмірно великими витратами або труднощами. У підготовчому провадженні та після вступу вироку у законну силу примусовий продаж здійснюється за розпорядженням прокуратури.

Арешт на майно або окремі предмети обвинуваченого також може бути накладений у випадках, коли проти нього порушено публічне обвинувачення або видано наказ про арешт за вчинення кримінально караного діяння, передбаченого п. 1-4 абз. 1 § 443 КПК ФРН. Рішення про накладення арешту приймається суддею. При невідкладності дій цей захід здійснюється за розпорядженням прокуратури; таке розпорядження втрачає свою силу, якщо протягом трьох днів не буде підтверджене суддею [9, с. 479].

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що застосування арешту майна у кримінальному провадженні по-різному регламентується процесуальним законодавством означених європейських держав. Але вирішальним при цьому є деталізований підхід до визначення майна, на яке може бути накладено арешт, у всіх країнах. Тож вивчаючи європейський досвід з метою його запозичення, доцільно брати до уваги детальну процедуру та способи накладення арешту, які встановлюють певні гарантії захисту особи від імовірних зловживань.

Список джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 року № 4651-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10. Ст. 88.
2. Хохлова Е. П. Наложение ареста на имущество в уголовном процессе Англии и Уэльса. *Адвокат*. 2014. № 11. С. 69–77.
3. Crime and Court Act, 2013. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2013/22/contents>.
4. Proceeds of Crime Act, 2002. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2002/29/contents>.

5. Головенков П., Спица Н. Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия – Strafprozessordnung (StPO) – Научно-практический комментарий и перевод текста закона. Университет Потсдама. 2012. с. 408.
6. The German Code of Criminal Procedure. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html.
7. Основи кримінального процесу Федеративної Республіки Німеччина : навч. посіб. / [В. А. Савченко, Я. І. Соловій, В. І. Фелик, В. Д. Юрчишин]. Харків : Право, 2017. 372 с.
8. Барабанов П. К. Уголовный процесс ФРГ. Москва : Изд-во «Спутник +», 2014. 359 с.
9. Гуценко К. Ф., Головки Л. В., Филимонов Б. А. Уголовный процесс западных государств /изд. 2-е, доп. и испр. Москва : Изд-во «Зерцало-М», 2002. 528 с.